

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ

(25-27 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1999)

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΔΗΜ. ΠΑΝΤΕΛΟΔΗΜΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
Προσφώνηση του Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής
Χαιρετισμός του Μορφωτικού Συμβούλου της Γαλλικής Γλώσσας
Δημήτριος Παντελοδήμος, <i>Η μετάφραση γαλλικών έργων στον Ρήγα Βελεστινλή</i>
Δημήτρης Φίλιας, <i>Réflexions sur la traduction du théâtre</i> <i>de Nikos Kazantzaki</i>
Βασίλης Κουτσιβίτης, <i>Η μεταφραστική θεωρία του Ελύτη</i>
Βίκτωρ Ιβάνοβιτς, <i>De la «Traductologie» à la «Traduction»</i> <i>Borgès et l'ontologie de la traduction</i>
Ioanna Constandulaki-Chantzou, <i>Le Théâtre classique français moderne</i>
Γιώργος Κεντρωτής, <i>Από τα «Μουσεία του Παρισιού»</i> <i>«Αμουσία»</i>
Βίλχελμ Μπέννινγκ, <i>Μεταφράζοντας τον Καβάφη</i> <i>της θεωρίας στη λογοτεχνική μετάφραση</i>
Μάριος-Βύρων Ραΐζης, <i>Μεταφράζοντας τον Οδυσσέα</i> <i>James Joyce</i>
Τατιάνα Μηλιώνη, <i>Η κατάρτιση των μεταφραστών στην Ελλάδα</i> <i>τεχνίας στην πολύγλωσση Ευρώπη</i>
Christian Papas, <i>Traduction et Culture(s): Etes-vous compétent?</i> <i>sourcier?</i>
Claire Allignol, <i>Les déficits rédactionnels des textes de référence</i> <i>difficulté de l'enseignement de la traduction professionnelle</i>
Simos Grammenidis, <i>Traductologie: Données théoriques et perspectives de recherche</i>

- Françoise Wuilmart, *Pour un enseignement plus objectif*
duction
- Maurice Pergnier, *Signifié et sens dans le processus de*
 Ελένη Σελλά, *Γλωσσολογική προσέγγιση της μεταφ*
διαδικασίας
- Μάνια Τσίτσα, *Traduction non-littéraire: Caractéristiq*
face et paramètres de fond
- Fabienne Witte, *Former de virtuoses du mot et du style*
- Ιωάννης Σαριδάκης, *Οι τεχνολογίες αιχμής και η με*
Νέες πτυχές στη μεθοδολογική εκπαίδευση
φραστών
- Florence Herbulot, *Traducteur: Une profession*
- Tita Kyriacopoulou, *Problèmes de traduction en traiteme*
tique du langage naturel (TALN)
- Οντέτ Βαρών - Βασάρ, *Το περιοδικό Μετάφραση: Η*
ματική και οι στόχοι του
- Pierre Maliacas, *La spécificité du langage juridique fra*
défi pour le traducteur grec
- Αναστασία Παριανού - Παναγιώτης Κελάνδριας, *Ε*
τάφραση και ιδιωτισμοί
- Christine Durieux, *La traduction spécialisée: Approche*
du texte

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΡΙΑΝΟΥ, ΠΑΝΑΙΩΤΗΣ Ι. ΚΕΛΑΝΔΡΙΑΣ
ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΕΙΔΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΣΜΟΙ

Όταν οι μεταφρασιολόγοι θέλουν να παρουσιάσουν κάποια γενικά προβλήματα της μετάφρασης ανατρέχουν συχνά και στους ιδιωτισμούς. Αυτή η ενασχόληση είναι ενδεικτική της σημασίας του γλωσσικού αυτού φαινομένου στον τομέα της μετάφρασης (βλ. Misir 1990, 143 επ.) και αποδεικνύεται, άλλωστε, από την πληθώρα σχετικών δημοσιευμάτων. Όταν οι ιδιωτισμοί απαντώνται σε ειδικά κείμενα, συναντώνται δύο διαφορετικοί τομείς που, εκ πρώτης όψεως, δεν φαίνεται να έχουν κοινά σημεία επαφής μεταξύ τους¹. Η αύξηση του ενδιαφέροντος τόσο για τους ιδιωτισμούς, οι οποίοι τα τελευταία χρόνια έχουν απασχολήσει πολύ τους επιστήμονες², όσο και για τις ειδικές γλώσσες εξηγείται από το γεγονός ότι, αφ'

1. Αυτό συμβαίνει διότι οι επιστήμονες δεν έχουν παρά ελάχιστα ασχοληθεί με τον συνδυασμό ιδιωτισμών και ειδικών κειμένων. Αντίθετα, οι έρευνές τους στον τομέα των ιδιωτισμών έχουν επικεντρωθεί κυρίως σε διαφημιστικά, δημοσιογραφικά και λογοτεχνικά κείμενα. Βλ. Cernyseva 1986, 219, Fleischer 1987, 59, Kinkel 1987/88, 374.

2. Αυτό το γεγονός επιβεβαιώνεται μεταξύ άλλων και από την πληθώρα συνεδρίων που γίνονται τα τελευταία χρόνια. Βλ. ενδεικτικά: Aktuelle Probleme der Phraseologie (= Materialien der wiss. Konferenz ostslawischer Sprachwiss. der Sektion Theoretischer und Angewandter Sprachwissenschaft, Leipzig 13 und 14, No. 1975), Leipzig 1976· Burger, Harald + Zett Robert (Hgg.): Aktuelle Probleme der Phraseologie. Symposium 27. - 29.9.1984 in Zürich (Zürcher Germanistische Studien, Bd. 9) Bern - Frankfurt/M. - New York - Paris 1987· Europhras 88: Phraséologie Contrastive. Actes du Colloque International à Klingenthal-Strasbourg, édités par G. Gréciano. Université des Sciences Humaines (Collection Recherches Germaniques no. 2). Strasbourg 1989· Matesic, Josip (Hg.): Phraseologie und ihre Aufgaben. Beiträge zum 1. Internationalen Phraseologie-Symposium vom 12. bis 14. Oktober 1981 (Mannheimer Beiträge zur slawischen Philologie, Bd. 3). Heidelberg 1983.

ενός οι ιδιωτισμοί αναγνωρίστηκαν ως μέρος της ειδικής γλώσσας, αφ' ετέρου οι ειδικές γλώσσες, είτε μέσω των διβλίων είτε μέσω των περιοδικών, έχουν εισβάλει στη ζωή μας και έχουν γίνει αναπόσπαστο κομμάτι της.

Οι ειδικές γλώσσες και η μετάφρασή τους αποτελούν επιστημονικό αντικείμενο πολλών ειδικών και το ενδιαφέρον για αυτές αυξάνεται ολοένα και περισσότερο. Έτσι, λοιπόν, ήταν θέμα χρόνου για τους επιστήμονες η ενασχόληση με το συνδυασμό *ιδιωτισμοί και ειδική μετάφραση*³. Πιστεύουμε ότι μέχρι σήμερα οι ειδικοί έχουν ως επί το πλείστον ασχοληθεί είτε με τους ιδιωτισμούς είτε με την ειδική γλώσσα και τη μετάφρασή της, χωρίς όμως να έχουν εξετάσει εκτενώς τη μεταξύ τους σχέση⁴.

Κοινή θεωρητική αφετηρία της επιστήμης των ιδιωτισμών και της ορολογίας

Κοινό επιστημονικό σημείο αναφοράς των ιδιωτισμών και της ειδικής γλώσσας (στο πλαίσιο της επιστήμης της ορολογίας) είναι ότι και οι δύο αποτελούσαν αρχικά μια επιμέρους κατηγορία της *λεξικογραφίας*.

Οι ιδιωτισμοί ή «φρασεολογισμοί»⁵, όπως λέγονται ολοένα και περισσότερο, εξετάστηκαν από τον σοβιετικό γλωσσολόγο Viktor

3. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα συνέδρια στο Κέντρο Ορολογίας της Βιέννης (1989) και στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης (1991). Και τα δύο συνέδρια ασχολούνταν με θέματα ειδικής φρασεολογίας.

4. Τόσο η Rothkegel (1989, 371) όσο και η Kjaer (1992, 47) γράφουν ότι οι ιδιωτισμοί στα ειδικά κείμενα έχουν ελάχιστα εξεταστεί. Η Kjaer προσθέτει ότι οι ιδιωτισμοί των ειδικών κειμένων αναφέρονται σε εργασίες των τελευταίων δύο δεκαετιών, χωρίς ωστόσο περαιτέρω σχόλια (1992, 48).

5. Ο όρος «φρασεολογισμοί» χρησιμοποιείται εδώ για να διαχωριστεί η σοβιετική σχολή, που ασχολήθηκε πρώτη σοβαρά με το φαινόμενο αυτό, από τους ιδιωτισμούς, όπως έγιναν αρχικά γνωστοί, στις χώρες της Δύσης. Εμείς θα αναφερόμαστε εδώ στον όρο «ιδιωτισμός», εκτός από τις περιπτώσεις όπου, για διάφορους λόγους, επιβάλλεται ο όρος «φρασεολογισμός» και τα παράγωγά του. Στις δυτικές χώρες παρατηρείται η τάση να αναφέρεται ο όρος *φρασεολογισμός* αντί του όρου *ιδιωτισμός*, συχνά μάλιστα ο όρος *ιδιωτισμός* αποτελεί υποκατηγορία του όρου *φρασεολογισμός*.

Στον ελληνικό χώρο, η *Βικτωρία Μότσιοι* στο διβλίο της *Στοιχεία Λεξικολογίας* (1994) αναφέρει πρώτη τον όρο «φρασεολογισμός» και όχι «ιδιωτισμός». Αυτό οφείλεται σίγουρα στη μακροχρόνια παραμονή της στην πρώτην Σοβιετική Ένωση –όπου και γεννήθηκε– και στις σπουδές της στα Πανεπιστήμια του Κιέβου και της Μόσχας.

Vinogradov. Η «Frazeologija» («επιστήμη των φρασεολογισμών») ήταν αρχικά μέρος της λεξικολογίας/λεξικογραφίας. Ωστόσο, με την παρέμβασή του, ο ίδιος ο Vinogradov ανεξαρτητοποίησε τη «Frazeologija» από το συντακτικό και τη λεξικολογία και στη δεκαετία του '40 την εδραίωσε ως ξεχωριστή επιστήμη. Η Frazeologija ασχολήθηκε με το ζήτημα του διαχωρισμού της από το συντακτικό και τη λεξικολογία, με την κατηγοριοποίηση και τη δημιουργία των φρασεολογισμών, με τις σημασιολογικές αλλαγές των φρασεολογισμών σε διάφορες γλώσσες και με τη σχέση των φρασεολογισμών με άλλα υποσυστήματα της γλώσσας (Burger 1973, 61). Στην πλειονότητά τους, τα αποτελέσματα της έρευνας του Vinogradov δεν ισχύουν σήμερα. Ωστόσο, αξίζει να αναφερθεί το όνομά του λόγω της συσχέτισης εμπειρικών παρατηρήσεων με τη θεωρητική εξέταση των πραγμάτων και των νόμων που τη διέπουν (Fleischer 1982, 11).

Αναφερόμενη στις κατηγοριοποιήσεις των ιδιωτισμών/φρασεολογισμών, η Palm (1995, 112) γράφει ότι η πλειοψηφία των ερευνητών τις εξετάζει κριτικά. Τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει προσπάθειες κατηγοριοποίησης των φρασεολογισμών, όπως η συντακτική (Fleischer, Rothkegel, Fix, Burger, Reichstein), η σημασιολογική (Burger, Fleischer) και η πραγματολογική (Pilz, Coulmas). Εσχάτως οι έρευνες έχουν επικεντρωθεί στη συγκριτική φρασεολογία και στη φρασεολογία και λεξικογραφία, όπου εξετάζεται η λειτουργία των φρασεολογισμών σε διάφορα κείμενα, όπως τα λογοτεχνικά, τα ειδικά και τα διαφημιστικά⁶. Εν κατακλείδι οι φρασεολογισμοί εξακολουθούν να αποτελούν το πρόβλημα και την «αχίλλειο πτέρνα» της θεωρίας της μετάφρασης, όπως χαρακτηριστικά γράφει η Palm (1995, XI, 118).

Όσον αφορά το δεύτερο σκέλος της εξέτασής μας, πρέπει να ομολογήσουμε ότι η ανάπτυξη της επιστήμης της ορολογίας –όπως και των ιδιωτισμών– θα ήταν αδύνατη χωρίς τη σημαντική συμβολή της λεξικογραφίας. Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Albrecht, η περαιτέρω ανάπτυξη της επιστήμης και της έρευνας της ορολογίας οφείλεται όχι τόσο στη λεξικογραφία ή σε παρεμφερείς επιστημονικούς κλάδους της αλλά στους ίδιους τους εκπροσώπους των ειδικών επιστημών. Οι εκπρόσωποι αυτοί υποστήριζαν ήδη από το 18ο αιώνα ότι ένας ειδικός επιστημονικός τομέας μπορεί

6. Σύμφωνα με την Palm (1995, 88) 80% των διαφημιστικών κειμένων περιλαμβάνουν τουλάχιστον έναν ιδιωτισμό.

να επιτύχει θετικά αποτελέσματα μόνο εφόσον γίνουν δήματα προς ένα σαφές σύστημα ονοματολογίας⁷ σε κάθε ειδική επιστήμη (Albrecht 1995, 115/116). Στις αρχές της δεκαετίας του '30, ο Eugen Wüster, ηλεκτρολόγος μηχανικός, κάνει το πρώτο δήμα προς την κατεύθυνση της καταγραφής της ορολογίας με επιστημονικά κριτήρια⁸. Το κυριότερο θεωρητικό επίτευγμα του Wüster είναι, ίσως, η διαπίστωσή του ότι η επιστήμη της ορολογίας πρέπει να ενσωματωθεί στη γλωσσολογία. Τη διαπίστωση αυτή συνόδευσαν ενίοτε διάφορα υπεροπτικά σχόλια από γλωσσολόγους της εποχής. Ωστόσο, οι σύγχρονοι επιστήμονες επιβράβευσαν την προσπάθειά του, διότι η επιστήμη της ορολογίας απασχολεί όλο και περισσότερο τις έρευνες της γλωσσολογίας και παρεμφερών επιστημών – πάντα με τη συμβολή της λεξικογραφίας και μάλιστα με έμφαση στην ειδική λεξικογραφία.

Ο Wüster και ο Vinogradov –την ίδια σχεδόν εποχή– υπήρξαν πρωτοπόροι στους τομείς με τους οποίους ασχολήθηκαν. Ανακεφαλαιώνοντας, μπορούμε να συνάγουμε τα εξής: Ο Wüster, μέσω της επιστήμης της ορολογίας όπως και ο Vinogradov, μέσω της φρασεολογίας/επιστήμης των ιδιωτισμών, εκφράζουν την πεποίθηση ότι διάφοροι ειδικοί επιστήμονες πρέπει να συνεργαστούν για να επιτύχουν το επιθυμητό επιστημονικό αποτέλεσμα. Επίσης, χάραξαν αντίστοιχα την πορεία της σύγχρονης ορολογίας και της φρασεολογίας/επιστήμης των ιδιωτισμών, οριοθετώντας την επιστήμη τους έναντι άλλων επιστημονικών κλάδων.

«Ιδιότητα των ειδικών κειμένων» και χαρακτηριστικά των ιδιωτισμών

Παρ' όλο που οι έρευνες για τους ιδιωτισμούς στην κοινή γλώσσα είναι πολυάριθμες⁹, οι μελέτες των ιδιωτισμών στα ειδικά

7. Οι ειδικοί επιστήμονες του 18ου αιώνα –εάν ζούσαν σήμερα– θα μιλούσαν μεταξύ άλλων για *ορολογία*, *τυποποίηση ορολογίας*, *ορογραφία*, *τράπεζες δεδομένων* (π.χ. *EURODICAUTOM*), *ηλεκτρονικά λεξικά*.

8. Η διδακτορική διατριβή του Wüster με θέμα «*Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik*» (1931) θεωρείται ακόμα και σήμερα ως έργο αναφοράς της σύγχρονης έρευνας της ορολογίας (Albrecht 1995, 116).

9. Βλ. ενδεικτικά: Δεμίρη-Προδρομίδου, Ε., Νικολαΐδου-Νέστορα, Δ., Τρύφωνα-Αντωνοπούλου, Ν.: *Η γλώσσα των ιδιωτισμών και των εκφράσεων*. Θεσ/νίκη 1983 και 1985· Friederich, Wolf: *Moderne deutsche Idiomatik*. Systema-

κείμενα είναι ελάχιστες με αποτέλεσμα, μέχρι σήμερα, να μην έχει γίνει δυνατόν να αναγνωρισθεί και, ακολούθως, να αναλυθεί επαρκώς η σχέση μεταξύ ειδικής γλώσσας και ιδιωτισμών.

Οι τομείς των ειδικών κειμένων είναι πολλοί και υπάρχουν πολλές διαφορές μεταξύ τους π.χ. σε λεξιλογικό, συντακτικό, υφολογικό και πραγματολογικό επίπεδο. Συνεπώς, μια κατηγοριοποίηση που θα ικανοποιούσε έναν μεγάλο αριθμό ειδικών κειμένων δεν είναι προς το παρόν εφικτή. Μια αντιπροσωπευτική κατηγοριοποίηση των ειδικών κειμένων ανά τομείς είναι η εξής:

1. Φυσικές επιστήμες (π.χ. βιολογία, χημεία, ιατρική).
2. Εφαρμοσμένες επιστήμες (π.χ. μηχανολογία, ηλεκτρονική).
3. Κοινωνικές επιστήμες (π.χ. νομικά, πολιτικές επιστήμες, κοινωνιολογία).
4. Θεωρητικές επιστήμες (π.χ. λογοτεχνία, μέσα μαζικής ενημέρωσης) (Stolze 1992, 101).

Σε πρώτη φάση, η παραπάνω κατηγοριοποίηση μας δείχνει το εύρος των ειδικών κειμένων και των υποκατηγοριών από τις οποίες αποτελούνται. Η Stolze θεωρεί ότι οι τέσσερις αυτές κατηγορίες διαθέτουν κοινά γλωσσικά στοιχεία που θα διευκολύνουν τους μεταφραστές στο έργο τους. Ωστόσο, η κατάταξη και η ανάλυση των ειδικών κειμένων μας δίνουν μια γενική μόνο εικόνα των διαφορών μεταξύ των πολλών ειδών ειδικών κειμένων.

Μια άλλη κατηγοριοποίηση των ειδικών κειμένων γίνεται σύμφωνα με την *επικοινωνιακή λειτουργία* των κειμένων και τον σκοπό τους:

1. Νομικά κανονιστικά κείμενα (π.χ. ευρεσιτεχνίες).
2. Εκσυγχρονιστικά κείμενα (π.χ. μονογραφίες, εξειδικευμένα άρθρα).
3. Διδακτικά κείμενα (π.χ. διδακτικά βιβλία, επιμορφωτικά άρθρα του περιοδικού τύπου).
4. Κείμενα γενικών γνώσεων (π.χ. άρθρα εγκυκλοπαίδειας) (Görferich 1998, 89).

tisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispielen. München 1966· Fleischer, Wolfgang: Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. VEB Bibliographisches Institut Leipzig 1982· Pilz, Klaus Dieter: Phraseologie. Versuch einer interdisziplinären Abgrenzung, Begriffsbestimmung und Systematisierung unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Gegenwartssprache, 2 τόμοι, Göppingen 1978· Αντωνιάδου, Χριστίνα + Kaltsas, Petra: Lexikon der idiomatischen Redewendungen Griechisch-Deutsch/Deutsch-Griechisch. Romiosini-Vanias 1994· Duden: Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten, Bd. 11. Mannheim - Wien - Zürich 1992.

Όπως τόσες άλλες ταξινομήσεις που δεν μπορούν να αναφερθούν αναλυτικά στο σημείο αυτό¹⁰, έτσι και αυτή έχει τις αδυναμίες της. Ας σταθούμε ενδεικτικά στο πρώτο σημείο της ταξινόμησης και ας μας επιτραπεί η εξής παρατήρηση: κανονιστικά δεν είναι μόνο κάποια νομικά κείμενα, όπως ισχυρίζεται η G6rferich (1998, 91) αλλά και άλλα είδη ειδικών κειμένων.

Ωστόσο, η «επικοινωνιακή λειτουργία» των κειμένων, όπως την ονομάζει η G6rferich, μας δείχνει πόσο σημαντική είναι η *πραγματολογική διάσταση* ενός ειδικού κειμένου που αφορά στην επικοινωνία μεταξύ του παραγωγού και του αποδέκτη του κειμένου. Δεν πρέπει όμως να παραλείψουμε να αναφέρουμε και τις άλλες δύο –κατά τη γνώμη μας– εξίσου σημαντικές διαστάσεις ενός ειδικού κειμένου. Η πρώτη είναι η *συντακτική διάσταση* και διαφαίνεται στην επιλογή του γλωσσικού υλικού του ειδικού κειμένου. Η δεύτερη είναι η *σημασιολογική διάσταση* που έχει σχέση με το αντικείμενο του ειδικού κειμένου. Οι τρεις αυτές διαστάσεις αποτελούν σύμφωνα με την B6hler (1988, 285) την *ιδιότητα του ειδικού κειμένου* ή την *ειδική ιδιότητα* («Technizität eines Textes»). Ο Baumann (1997, 458) αναφερόμενος στην ιδιότητα του ειδικού κειμένου («Fachlichkeit von Texten») αναγνωρίζει τις τρεις παραπάνω διαστάσεις, τις οποίες αναφέρει ως στοιχεία¹¹.

Στο σημείο αυτό πρέπει να ορίσουμε τις προϋποθέσεις που πληροί ο «ιδιωτισμός» όπως αυτός εμφανίζεται στα ειδικά κείμενα. Τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τον ιδιωτισμό (στην ειδική γλώσσα) είναι κυρίως η *συντακτική και σημασιολογική σταθερότητα*, η *ιδιωτική ιδιότητα*, η *λεξικοποίηση και αναπαραγωγή* και η *συνηθισμένη, σταθερή χρήση του*. Τα στοιχεία αυτά μπορεί να μην απαντώνται πάντοτε μαζί, ωστόσο ένας ικανός αριθμός αυτών συμβάλλει στη δημιουργία των συστατικών στοιχείων ενός ιδιωτισμού. Οι ενώσεις λέξεων που δεν ανταποκρίνονται παρά σε ελάχιστα από τα προαναφερθέντα κριτήρια, και μάλιστα ανήκουν –πάντα κατά το Fleischer– στην κατηγορία της *περιφέρειας των φρασεολογισμών*, συνεχίζουν ωστόσο να αποκαλούνται φρασεολογισμοί (Fleischer 1982, 72/73).

10. Για περαιτέρω αναλύσεις περί κατηγοριοποίησης των ειδικών κειμένων βλ. Ickler 1997, 182 επ.

11. 1. Στοιχεία σε επίπεδο περιεχομένου (αντιστοιχεί στη «σημασιολογική διάσταση» της B6hler), 2. στοιχεία σε μορφικό επίπεδο (αντιστοιχεί στη «συντακτική διάσταση» της B6hler), 3. στοιχεία σε λειτουργικό επίπεδο (αντιστοιχεί στην «πραγματολογική διάσταση» της B6hler).

Η σημασιολογική-συντακτική σταθερότητα: Η αλλαγή των συστατικών στοιχείων ενός ιδιωτισμού δεν υφίσταται ή υφίσταται μόνο μερικώς. Προϋπόθεση του ιδιωτισμού στην προκειμένη περίπτωση είναι η μη αλλαγή των σημασιολογικών ή συντακτικών χαρακτηριστικών του. Η σταθερότητα ενός ιδιωτισμού αποδεικνύεται από το εξής παράδειγμα: «ρίχνω μαύρη πέτρα πίσω μου». Δεν θα υπήρχε σημασιολογική-συντακτική σταθερότητά εάν ο ιδιωτισμός άλλαζε ξαχνικά π.χ. σε «*ρίχνω άσπρη πέτρα πίσω μου» ή «*ρίχνω μαύρη πέτρα μπροστά μου». Σε αντίθεση με τις ελεύθερες ενώσεις λέξεων όπου υπάρχει μεγάλη ελαστικότητα ως προς την αλλαγή των συστατικών στοιχείων μιας έκφρασης (π.χ. «ρίχνω μια μπάλα», «ρίχνω ψηλά μια μπάλα», «ρίχνω ψηλά μια μεγάλη μπάλα» κ.τ.λ.), οι ιδιωτισμοί επιδέχονται πολύ περιορισμένων αλλαγών.

Λεξικοποίηση και Αναπαράγωγή: Οι ιδιωτισμοί αναπαράγονται ως σύνολο και αποθηκεύονται ως λεξικές ενότητες. Ο ιδιωτισμός, μέσω της ιδιωτικής ιδιότητας και της σημασιολογικής-συντακτικής σταθερότητας, «προσεγγίζει» την ουσία της λέξης και οδηγείται στη λεξικοποίηση, και συνεπώς στην αποθήκευσή του στο λεξικό (βλ. Fleischer 1982, 67). Η λεξικοποίηση των ιδιωτισμών καλύπτει ένα ευρύ φάσμα και μπορεί να καταταχθεί σε δύο μεγάλες κατηγορίες. Σύμφωνα με τους Katz/Postal η πρώτη κατηγορία περιέχει τα ενιαία και σύνθετα λεξικά στοιχεία («unitary and compound lexical items»), ενώ η δεύτερη αφορά τους φραστικούς ιδιωτισμούς («phrase idioms») και περιλαμβάνει τις σημασιολογικές πληροφορίες των ιδιωτισμών (Katz/Postal 1963, 277). Με άλλα λόγια και σύμφωνα με τον Healey μπορούμε να πούμε ότι ένας ιδιωτισμός αποτελείται από τουλάχιστον δύο μορφήματα ή μια σύνθετη λέξη έως και μια πρόταση με επαναλαμβανόμενες στερεότυπες εκφράσεις ή εκφράσεις ρουτίνας –π.χ. «How do you do?»– φτάνοντας μέχρι και την παροιμία¹².

Η ιδιωτική ιδιότητα: Η ιδιωτική ιδιότητα ορίζεται από τον Burger (Burger/Buhofer/Sialm 1982, 3) ως η συνολική σημασία της έκφρασης που δεν εξαρτάται από τη σημασία των μεμονωμένων

12. «Ιδιωτισμός είναι κάθε ομάδα μορφημάτων ή λέξεων, η σημασία της οποίας δεν μπορεί να εξαχθεί από τις σημασίες των επιμέρους μερών του» («an idiom is any group of morphemes or words whose meaning cannot be deduced from the meanings of its parts») (Healey 1968, 71).

στοιχείων της. Η ιδιωτική ιδιότητα αφορά λοιπόν στη σχέση μεταξύ της σημασίας του συνόλου της ιδιωτικής έκφρασης και της σημασίας των μεμονωμένων στοιχείων που την απαρτίζουν. Η σχέση αυτή δεν είναι αρμονική και πάντα παρουσιάζει αποκλίσεις μεταξύ των δύο σημασιών, άλλοτε μερικές και άλλοτε ολικές. Ένα παράδειγμα για την μερική σημασιολογική απόκλιση είναι π.χ. ο ιδιωτισμός «blinder Passagier» (= «λαθρεπιβάτης», κατά λέξη: «τυφλός επιβάτης»). Το συστατικό στοιχείο «blind» («τυφλός») περιλαμβάνει μια μεταφορική ή κάπως διαφοροποιημένη σημασία από την κυριολεκτική του σημασία. Αντίθετα ο «επιβάτης» έχει κυριολεκτική και καθόλου μεταφορική σημασία. Ως ελεύθερη ένωση λέξεων η έκφραση «blinder Passagier» θα μπορούσε να έχει κυριολεκτική σημασία. Ωστόσο οι πιθανότητες κυριολεκτικής σημασίας είναι περιορισμένες και υπερτερεί η χρήση του ιδιωτισμού. Ένα παράδειγμα για την ολική απόκλιση είναι η έκφραση «δεν μου καίγεται καρφί». Η σημασία του ιδιωτισμού «δεν μου καίγεται καρφί» εμπεριέχει μόνο τη μεταφορική σημασία της έκφρασης, δηλ. την πληροφορία «αδιαφορώ εντελώς». Η Gläser υποστηρίζει ότι τη μεταφορική σημασία που διαθέτουν οι ιδιωτικές εκφράσεις, μπορούν να τη διαθέτουν και οι σύνθετες λέξεις, όπως αποδεικνύει το παράδειγμα του «δατραχάνθρωπου» («frogman»), ο οποίος σημασιολογικά ουδεμία σχέση έχει με το «δάτραχο» (1986, 14)¹³.

Συνοπτικά, και όσον αφορά τη σχέση ιδιωτισμών και ειδικού κειμένου, μπορούμε να πούμε τα εξής: Η επιστήμη των ιδιωτισμών της ειδικής γλώσσας ορίζεται ως ένας κλάδος –αν και είναι σχετικά πρόσφατος– που εξετάζει, αφ' ενός τις συντακτικές σχέσεις που απαρτίζουν την ειδική γλώσσα, καθώς και τα συνώνυμα και την ισοδυναμία της και, αφ' ετέρου, τις σημασιολογικές σχέσεις και μετατοπίσεις της ειδικής γλώσσας. Τα δύο αυτά στοιχεία απο-

13. Σε έρευνες που έγιναν κατά τη διάρκεια νευροφυσιολογικών εξετάσεων, αποδείχθηκε ότι κατά τη διαδικασία της αποκωδικοποίησής τους, οι ιδιωτικές εκφράσεις αποθηκεύονται και χρησιμοποιούνται από τον χρήστη ως «κανονικές» εκφράσεις, και ανακαλούνται όπως και κάθε άλλη λέξη από το λεξικό. Ο Eismann έχει ονομάσει την θεωρία του αυτή *Lexical Representation Hypothesis* (1983, 80). Το γεγονός ότι ο χρήστης χρησιμοποιεί τις ιδιωτικές εκφράσεις ως κανονικές, αποδεικνύει επίσης ότι δεν υπάρχει «ανωμαλία» στις ιδιωτικές εκφράσεις, διότι ο εγκέφαλος αποθηκεύει τις λέξεις με τους πιθανούς συντακτικούς συνδυασμούς της και τους ενεργοποιεί κάθε φορά που αυτό είναι απαραίτητο (Hessky 1987, 27).

τελούν τα «ειδικώς» έγκυρα στοιχεία της ειδικής γλώσσας (Picht 1988, 193) ή όπως αναφέραμε παραπάνω την ιδιότητα του ειδικού κειμένου.

Η «ιδιότητα του ειδικού κειμένου» και οι ιδιωτισμοί του ως μεταφραστικό πρόβλημα

Η διαγλωσσική και ενδογλωσσική σύγκριση των ειδικών κειμένων αποβλέπει στην εξακρίδωση των δομικών και λειτουργικών διαφορών και ομοιοτήτων τους (Baumann 1997, 457). Η αναζήτηση ανάλογων διαφορών και ομοιοτήτων ισχύει στον ίδιο βαθμό και για τους ιδιωτισμούς, σε διαγλωσσικό επίπεδο βέβαια, δηλαδή στο πλαίσιο της μετάφρασης. Η αναγνώριση αυτών των διαφορών και ομοιοτήτων προϋποθέτει –όσο κοινότυπο και αν φανεί– την άριστη γνώση τόσο της κοινής όσο και της ειδικής γλώσσας. Και τούτο διότι ο μεταφραστής, κατά την ενασχόλησή του με την ειδική γλώσσα και τους ιδιωτισμούς, πρέπει να είναι σε θέση να γνωρίζει πότε ένας όρος προσλαμβάνει την ιδιότητα του ειδικού κειμένου –συμπεριλαμβανομένων και των ιδιωτισμών– και πότε μπορεί να ενταχθεί στην κοινή γλώσσα. Ένα παράδειγμα θα διασαφηνίσει την άποψη αυτή: Ο ιδιωτισμός «βαριά σωματική βλάβη» στα γερμανικά μεταφράζεται ως «schwere Körperverletzung», ενώ η «βαριά αμέλεια» ως «grobe Fahrlässigkeit». Και οι δύο ιδιωτισμοί της ειδικής γλώσσας της νομικής ορολογίας περιέχουν το ίδιο επίθετο στα ελληνικά («βαριά») ενώ στα γερμανικά δεν μεταφράζονται με το ίδιο επίθετο («schwer», «grob»). Εάν λοιπόν ο μεταφραστής δεν αναγνωρίσει τους ιδιωτισμούς μπορεί να τους θεωρήσει ελεύθερες ενώσεις λέξεων που προέρχονται από την κοινή γλώσσα και να μεταφράσει τη «βαριά αμέλεια» π.χ. ως «*schwere Fahrlässigkeit» ή τη «βαριά σωματική βλάβη» ως «*grobe Körperverletzung». Κάποιος θα μπορούσε να μεταφράσει τον ιδιωτισμό «schwere Körperverletzung» π.χ. ως «επικίνδυνη σωματική βλάβη», να αλλοιώνε το κείμενο και, συνεπώς, να αλλάξε τις συνέπειες που επιφέρει ο νόμος. Αφ' ενός η «βαριά σωματική βλάβη» ανταποκρίνεται στη μετάφραση του ειδικού όρου «schwere Körperverletzung», αφ' ετέρου η «επικίνδυνη σωματική βλάβη» δεν ανταποκρίνεται ασφαλώς στον όρο «schwere Körperverletzung» αλλά στον όρο «gefährliche Körperverletzung» και τιμωρείται με διαφορετικό τρόπο. Εδώ τα «απλά» και «καθημερινά» επίθετα «επικίνδυνος» και «βαρύς» δεν χρησιμοποιούνται με την κυριολεκτική τους ση-

μασία αλλά με τη μεταφορική σημασία που τους προσδίδει η ειδική γλώσσα. Αυτά τα απλά παραδείγματα δείχνουν τους κινδύνους που αντιμετωπίζει ο μεταφραστής κατά την ενασχόλησή του με νομικά κείμενα. Άρα, η αναγνώριση και η γνώση της μεταφορικής σημασίας μιας σύνθετης λέξης ή ένωσης λέξεων μέσα σε ένα ειδικό κείμενο μας οδηγούν στο να αντιληφθούμε την ύπαρξη του ιδιωτισμού.

Ένα άλλο πρόβλημα αποτελούν τα συνώνυμα, π.χ. ενώ ο όρος «imprisonment» μπορεί να μεταφραστεί ως «φυλάκιση», «κάθειρξη», «ποινή στερητική της ελευθερίας» στον ιδιωτισμό «life imprisonment»¹⁴ αποδίδεται ως «ισόβια κάθειρξη».

Τα παραπάνω παραδείγματα αποδεικνύουν με απλό τρόπο ότι η διαδεδομένη αντίληψη ότι η ειδική μετάφραση αρκείται να αποδώσει την αμεταβλητότητα του περιεχομένου δηλ. τη δηλωτική-κυριολεκτική σημασία κατά τη μεταφραστική διαδικασία δεν αποδεικνύεται ιδιαίτερα βάσιμη. Πόσο μάλλον όταν στην ειδική μετάφραση εμπλέκονται οι ιδιωτισμοί ως σταθερές ενώσεις λέξεων όπου δεν ισχύουν οι μορφο-συντακτικοί, συνταγματικοί και σημασιολογικοί κανόνες των ελεύθερων ενώσεων λέξεων.

Η αναγνώριση, λοιπόν, των ιδιωτισμών μέσα σε ένα ειδικό κείμενο, μέσω της γνώσης των χαρακτηριστικών στοιχείων και διαστάσεών τους, καθώς και της σχέσης τους με τους όρους του ειδικού κειμένου, συντελεί στη συστηματικότερη ανάλυση του κειμένου στη γλώσσα-πηγή και στην αρτιότερη μεταφορά του στη γλώσσα-στόχο.

Βιβλιογραφία

- Albrecht, Jörn: Linguistik und Übersetzung. Tübingen: Niemeyer, 1973.
 Albrecht, Jörn: Terminologie und Fachsprachen, στο: Anglistik und Englischunterricht. Heidelberg: Winter, 1995.
 Arntz, Reiner/Picht, Heribert: Einführung in die Terminologearbeit. Hildesheim, Zürich, New York: Olms, 1989.
 Klaus Baumann/Dieter: Die Fachlichkeit von Texten als Übersetzungsproblem, στο: Translationsdidaktik. Tübingen: Narr, 1997.
 Cormier, Monique C.: Proposition d'une typologie pour l'enseignement de la traduction technique, στο: Études traductologiques. Paris: Minard, 1990.

14. Επίσης «life sentence».

- Drozd, L/Seibicke, W.: Deutsche Fach- und Wissenschaftssprache. Wiesbaden: Brandstetter, 1973.
- Durieux, Christine: Fondement didactique de la traduction technique. Paris: Didier-Erudition, 1988.
- Études traductologiques (textes réunis par Marianne Lederer). Minard: Paris, 1990.
- Fluck, Hans-Rüdiger: Fachsprachen. Tübingen: Franke, 1991.
- Fluck, Hans-Rüdiger: Didaktik der Fachsprachen. Tübingen: Narr, 1992.
- Göpferich, Susanne: Interkulturelles Technical Writing. Tübingen: Narr, 1998.
- Ickler, Theodor: Die Disziplinierung der Sprache. Tübingen: Narr, 1997.
- Kjaer, Anne Lise: Normbedingte Wortverbindungen in der juristischen Fachsprache, στο: Fremdsprachen Lehren und Lernen (FLuL). Tübingen: Narr, 1992.
- Misri, Georges: La traductologie des expression figées, στο: Études traductologiques. Paris: Minard, 1990.
- Möhn, Dieter/Pelka, Roland: Fachsprachen. Tübingen: Niemeyer, 1984.
- Palm, Christine: Phraseologie. Tübingen: Narr, 1995.
- Picht, Heribert: Fachsprachliche Phraseologie, στο: Arntz (εκδ.): Textlinguistik und Fachsprache. Hildesheim, Zürich, New York: Olms, 1988.
- Rothkegel, Annelly: Phraseologien in Texten der internationalen Fachkommunikation, στο: Europhras 88: Phraséologie Contrastive. Actes du Colloque International à Klingenthal-Strasbourg, édités par G. Gréciano. Université des Sciences Humaines (Collection Recherches Germaniques no. 2). Strasbourg 1989.
- Stolze, Radegundis: Hermeneutisches Übersetzen. Tübingen: Narr, 1992.